

Magische Bomen in de Ierse Literatuur

Paula van der Maas (3338266)

Bachelorscriptie

April 2011

Keltische Talen en Cultuur

Universiteit Utrecht

Begeleider: Ranke de Vries

Inhoudsopgave

Introductie	3
Bomenlijst	6
Analyse	22
Conclusie	25
Bibliografie	27

Introductie

Zoals vele andere volken werden bepaalde bomen en bossen als heilig beschouwd door de Keltische volken.

De Ierse druiden schreven speciale krachten toe aan de hazelnoot, lijsterbes en de taxus.¹

De boom stond symbool voor het leven, en koningen en stamhoofden werden onder de schaduw van heilige bomen gekroond.² Ook geloofde men dat een boom die bij een graf groeide de belichaming was van de ziel van de gestorvene.³

In de *Dindshenchas*, de ‘geschiedenis van plaatsen’, worden de verhalen achter namen van plaatsen en natuurverschijnselen zoals velden, bergen, rivieren, meren, watervallen en forden in Ierland verteld. Zeker hier vinden we veel verwijzingen naar heilige bomen, die voorkwamen bij elke nederzetting.

De *Metrical Dindshenchas* bevat drie gedichten over heilige bomen. In deze gedichten kwamen we *Tortu’s boom* (een es), *Éo Rosa* (een taxus), *Éo Mugna* (een taxus) en de *Boom van Dath-í* (een es) tegen.

Het eerste gedicht getiteld *Mag Mugna* verhaalt over een glorieuze heilige boom, een woudreus met verschillende kwaliteiten. Deze boom draagt drie verschillende soorten vruchten, appels, eikels en hazelnoten.⁴

Het tweede gedicht, *Eó Mugna* beschrijft Eo Mugna. De drie verzen beschrijvende schoonheid en grootheid van de boom, en dat de boom is omgehakt door de dichters.⁵

In het derde gedicht, *Eo Rossa, Eo mugna, etc.* benoemt de dichter drie soorten bomen.

¹ MacCulloch 1911, p. 198.

² MacCulloch 1911, p. 202.

³ MacCulloch 1911, p. 202.

⁴ Gwynn 1900, p 144, 145.

⁵ Gwynn 1900, p 146, 147.

“Eó rossa, eó mugna,

Cía dorochair Cróeb Dathi?

Mór n-amsach come roscathi:

Unnius, crand na slúag solom,

Rop é in barr cen búan-torod.

Unnius i Tortain, tuirmid,

Unnius ui snig il-buidnig;

Tuitset na cróeba, nár chlé,

i ré mac Aeda Sláne.

Dair Mugna, ba sét sogor :

Nói cét míach a mór-thorod:

Dorochair i nDairbre dess,

Dar mag nAilbe na n-úar-thress.

Eó Rossa, ibur adlaic,

Co n-ilur a mór-admait,

In crand cen chúasach, cen chair,

Eó úasal, cía dorochair?”

Eó rossa, eó mugna,

How fell he **Bough of Dathi?**

It spent the strength of many a gentle
hireling:

An ash, the tree of the nimble hosts,
Its top bore no lasting yield.

The **Ash in Tortu-** take count thereof!

The ash of populous Usnech.

Their boughs fell—it was not amiss-
In the time of the sons of Aed Slane.

The **oak of Mugna**, it was a hallowed
treasure”

Nine hundred bushels was its bountiful
yield:

It fell in Dairbre southward,
Across Mag Ailbe of the cruel
combats.

The **Bole of Ross**, a comely yew,
With abundance of broad timber,
The tree without hollow or flaw,
The stately bole, how did it fall?

Ook in het grote corpus van mythen en legenden spelen bomen een grote rol.

Verschillende soorten bomen of voorwerpen die van bepaalde soorten hout gemaakt zijn bepalen vaak de loopt van het verhaal, en maken belangrijk onderdeel uit van de plot.

Soms zijn veroorzaken de bomen en voorwerpen van hout magische en negatieve gebeurtenissen, soms zijn ze nodig in bepaalde omstandigheden.

Dit alles roept de vraag op waarom aan bepaalde bomen bovennatuurlijke krachten en uitwerkingen werden toegeschreven. Op deze vraag wil ik mij in deze scriptie richten. Opvallend is dat het een verhaalmotief lijkt te zijn, en daarom ben ik te rade gegaan bij de motif-index van Tom Peete Cross.

In deze motif-index vond ik negen soorten bomen die relevant waren voor dit onderzoek, en ik heb er zelf na literatuuronderzoek een tiende soort bijgevoegd, de *cáerthann*, 'lijsterbes' aangezien ik deze terugvond in de verhalen.

De bomen die ik wil bespreken zijn de *Aball*, 'appel', *Beithe*, 'berk', *Cáerthann*, 'lijsterbes', *Coll*, 'hazelnoot', *Daur*, 'eik', *Fern*, 'els', *Ibar*, 'taxus', *Scé*, 'meidoorn', *Tromm*, 'vlier' en *Uinnius*, 'es'.

Eerst zal ik de bomen een voor een bespreken, ik zal het gebruik van het hout in het dagelijks leven toelichten, evenals de voedende, genezende of juist giftige eigenschappen van de boom en zijn vruchten.

Hiervoor maak ik voornamelijk gebruik van het artikel van Fergus Kelly, *The Old Irish Tree List*, waarin Kelly de bomen toelicht die voorkomen in *Bretha Comaithchesa* (de Wetten van het Buurschap) een 8^e eeuwse wettekst, en van *A Dictionary of Celtic Mythology* van James McKillop.

Tijdens mijn onderzoek ben ik echter op verschillende moeilijkheden gestuit. In de Motif-Index van Cross staan bij elke boom verschillende verwijzingen. Die verwijzingen zijn in sommige gevallen echter zeer moeilijk te achterhalen, en sommige waren niet relevant voor mijn onderzoek. De *daur* 'eik' en de *uinnius* 'es' zijn de twee bomen waar ik om deze redenen erg weinig verwijzingen voor heb weten te vinden.

Na de bespreking van de bomen zal ik de feiten over de bomen analyseren en toelichten, en het materiaal dat ik gevonden heb vergelijken met literatuur vanuit andere culturen. Tot slot hoop ik in mijn conclusie te kunnen verklaren waarom juist deze bomen bovennatuurlijke en magische krachten en uitwerkingen toegeschreven kregen.

Mijn vermoeden is dat de magische eigenschappen van bomen deels te herleiden zijn op de voorchristelijke natuurgodsdienst, en deels op de natuurlijke eigenschappen van de betreffende bomen.

Bomenlijst

1. Aball ‘wilde appelboom’ (*Malus pumila*).

Gebruik in het dagelijks leven

De appelboom kwam zowel in het wild als gecultiveerd voor in Ierland. Een boerderij had een *lubgort* (groentetuin), en daarin groeiden onder andere appelbomen.⁶

De appelboom was heel belangrijk voor het dagelijks leven van de Ieren, het fruit was een belangrijk onderdeel van hun dieet. De *Bretha Comaithchesa* ‘de Wetten van de Gemeenschap’ schaaft de appelboom onder de *airig fedo* (‘edelen van het woud’) vanwege zijn fruit en zijn schors. Waarschijnlijk werd de schors echter niet veel gebruikt, aangezien een appelboom te waardevol was om van zijn schors te ontdoen. Ook is deze boom maar klein van postuur en zou slecht een kleine hoeveelheid schors geleverd hebben.⁷

Gebruik in de literatuur

Het fruit en het hout van de boom zelf waren heel belangrijk in de Keltische mythologie, en komen vaak terug in legenden en folklore. De appel is een symbool van vruchtbaarheid en soms onsterfelijkheid.⁸

De naam van het magische Ierse eiland *Emain Ablach* betekent: ‘Emain van de appels’, wat de lezer wellicht herkent als Avalon.

In de *Rennes Dindshenchas* vinden we een verhaal over Aillenns Appelboom. De appelboom in dit verhaal symboliseert onsterfelijkheid, liefde door de dood heen.

“Aillend, cnas ro ainmniged?”

*Ni ansa. Crem Marda rucc ingin Luigdech rí[g] Laigen ar aithuid. Aillenn didiu a hainm. Aillbe a hainm a hoirce, 7 adbath aillenn ar naire oice, 7 asna **aball** trena lighe – is [di] as –berar **Abail Aillinne**, 7 atbath a hoirce ina diaidh sidhe, 7 rofás ibar tritside. Is de asberar Ibur Bail .i. Aible tre delidín, ut dicitur*

*“Aball Allinde arde, ibar Baile, bec forba,
Cia asberar a láide nis-tucait dáoine borba.”*

⁶ Kelly 1988, p. 368.

⁷ Kelly 1976 p 113.

⁸ McKillop 2000, onder aball.

“(Crem Marda abducted a daughter of Lugaid king of Leinster. Aillenn was her name and Ailbe the name of her lapdog. And Aillenn, being in Crem’s possession, died of shame, and trough her grave grew an **appletree** which is called “**Aillenn’s Appletree**”. And after her died her lapdog, and up through him a yewtree grew. Of this is said “the Yewtree of Baile” that is Ailbe by transposition of letters, as is said

“The **appletree** of lofty Aillenn, the Yewtree of Baile- little profit. Though their lays are uttered rude men understand them not.”)⁹

Dit is duidelijk een verwijzing naar *Scél Baili Binnbérlaig*.

Baile, de zoon van Buan, de geliefde van Ailinn, de dochter van Lugaid, de zoon van Fergus van de Zee. Deze twee geliefden worden gescheiden door de dood. Maar na de dood van Ailinn gebeurt het volgende:

“Et assoid abhold trian lige 7 ba gesco mor a cind septimo anno, 7 fethol chuid Aillinne for a uachtar.”

(And an appeltree grew trough her grave, and was a large tree at the end of the seventh year, and the shape of Ailinn’s head on its top.)¹⁰

2. Beithe ‘berk’ (*Betula pubescens en Betula pendula*)

Gebruik in het dagelijks leven

De berk komt overal in Ierland voor: in wouden, valleien en op hoge grond. De berk kan ongeveer 20 meter hoog worden. In de literatuur zijn weinig aanwijzingen te vinden over hoe de berk in het dagelijks leven gebruikt werd. Waarschijnlijk gebruikte men niet vaak berkehout aangezien Ierland erg bosrijk was, en er dus genoeg ander hout voorhanden was. De *Bretha Comaithchesa* schaaft de berk onder de *aithig fedo* (‘burgers van het woud’).¹¹

Gebruik in de literatuur

⁹ Stokes 1894, p. 309, 310.

¹⁰ Meyer 1896, p. 222, 225.

¹¹ Kelly 1976, p. 114.

De *beithe* wordt gebruikt om de leter **b** van het Ogham alfabet aan te duiden, verder wordt deze boom niet heel vaak magisch gebruikt.

Dat de berk de letter b representeert, wordt uitgelegd in *Auraicept na n-éces*, ‘*“Is e so immorro in cetna ni roscribad tri ogam, .i. in **beithi** roscribad, 7 do breith robaid do Lug mac Etlenn roscribad im dala a mna na ru[c]tha uada hi i sidaib .i. sect **mbethi** i n-aenihlesc do **bethi**: Berthar fo secht do ben uait i sid no a ferand ali manis-comethe **bethi**. Is aire immoro remitet **bethi**, ar is **mbethi** ro-cetscribad ogam.”*

(This moreover is the first thing that was written by Ogham, i.e. (the **birch**) **b** was written, and to convey a warning to Lug, son of Ethliu it was written respecting his wife lest she should be carried away from him into fairyland, to wit, seven **b**'s in on switch of **birch**:

Thy wife will be seven times carried away from thee into fairyland or into another country, unless **birch** guard her. On that account moreover, **b**, **birch** takes precedence for it is in **birch** that Ogham was first written.)¹²

3. Cáerthann ‘lijsterbes’ (*Sorbus Acuparia*).

Gebruik in het dagelijks leven

De lijsterbes wordt overal in Ierland gevonden, in valleien, op rotsige plaatsen en langs bergriivertjes. Deze boom kan tot een hoogte van 15 meter groeien. De boom bloeit met prachtige witte bloesems en heeft oranje-rode bessen. De lijsterbes behoort tot de *aithig fedo* (‘burgers van het woud’). De lijsterbes is voor veel vogels en kleine zoogdieren een belangrijke bron van voedsel. Het hout is elastisch en buigzaam. De bessen werden niet vaak gebruikt in het dagelijks leven, maar de bessen zijn ook niet giftig.

Gebruik in de literatuur

In *Tochmarc Étaíne* verandert de jaloerse Fuamnach Étaín in een waterpoel door haar aan te raken met een stok van lijsterbessenhout.

In *Táin bó Fraích* moet Froech voor koning Ailill door een meer met een watermonster zwemmen om een tak van de lijsterbes voor hem te plukken:

¹² Calder 1917, p. 272, 273.

““Na tair!” ol Ailill, “co-tucae croíb dam din **chairthenn** tall fil i bruuch na habann.””

(“Komm nicht heraus”, sprach Ailill, “bevor du mir nicht einen Zweig von jenem **Vogelbeerbaum** dort drüben am andern Ufer des Flusses gebracht hast.”)¹³

In zijn introductie van *Vitae Sanctorum Hibernae* vermeldt Charles Plummer dat bomen vaak voorkwamen in de tovermethodes van de druïden, maar dat de lijsterbes niet vaak vermeld wordt.

In Keating's *History of Ireland (Foras Feasa ar Éirinn)* staat echter wel een beschrijving van een methode waarmee de druïden de toekomst voorspelden:

“*Is eadh donídis, cruinnchliatha **caorthainn** do dhéanamh, 7 seachadha na d-tarb niodhbart do leathadh orra, 7 an taobh do bhíodh ris an bh-feoil do chur i n-uachtar díobh, 7 dul mar sin ... do thogairm na n-deamhan do bhuaín scéal díobh.*”

(This is what they would do, namely make round hurdles of **rowan**, and spread over them the hides of sacrificed bulls with the fleshy (or inner) Side uppermost, and so proceed to summon the demons to extract information from them.)¹⁴

Cú Chulainn ontmoet als hij op weg is drie heksen die ook gebruik maken van de lijsterbes:

“*Co n-accai ní na téora ammiti túathcháecha ara chind forint sligid. Orce co nemib 7 epthaib fo: noiset for beraib cairthind.*”

(He saw something: three witches, blind in their left eyes, waiting for him on the path. They were cooking a lap dog with poisons and spells on spits of rowan.)¹⁵

4. Coll ‘hazelnootboom’ (*Corylus avellana*).

Gebruik in het dagelijks leven

¹³ Meid 1970 p 37, 59.

¹⁴ D. Comyn and Rev.P.S. Dineen 1902, p 348, 350.

¹⁵ Brisleach mor maige muirthemne.

Deze struik of kleine boom kan 1 tot 6 meter hoog worden, en komt veel voor op rotsige plaatsen, in valleien en heggen overal in Ierland. De *Bretha Comaithchesa* classificeert de hazelnoot onder de *airig fedo* ('edelen van het woud'), vanwege zijn hout en eetbare noten. De hazelnoten waren een belangrijke voedingsbron in de Vroeg Ierse periode. De takken werden gebruikt als dakbedekking, voor hekken en dergelijke huiselijke dingen.¹⁶

Zowel het hout als de hazelnoten speelden een belangrijke rol in de Ierse traditie. In het Ogham alfabet staat *coll* voor de letter C.

Gebruik in de literatuur

Hazelnoten werden nog meer dan het hout, beschouwd als bijzonder, vaak werden ze beschreven als 'noten van wijsheid'.

Wijsheid verwijst in dit geval naar bovennatuurlijke wijsheid, die te maken had met magie en tovenarij.¹⁷

In *Sanas Chormaic* 'Cormaic's Glossary', vinden we de *Cuill Crínmon* 'hazels of scientific composition'. **verwijzing!** De oude Ierse dichters geloofden dat aan de bron van elke rivier in Ierland een fontein was en dat bij elk van deze fonteinen negen hazelnootbomen groeiden. De bekendste bron was de bron van Segais. Deze bomen kregen prachtige rode vruchten, die in het water van de poelen vielen, en de zalmen van de rivieren opkwamen en de hazelnoten opaten. De hazelnoten zorgden voor de rode vlekken op de huid van de zalmen, en degene die een dergelijke zalm at zou begiftigd worden met een subliem poëtisch intellect.¹⁸

De bron van Segais wordt beschreven in de *dindshenchas* van Sinenn:

¹⁶ Kelly 1976, p 109.

¹⁷ McKillop 2000, onder hazel.

¹⁸ O'Donovan, Whitley Stokes 1868, p 35.

*“Tipra Chonnlaí, ba mór muirn,
Bóí fon aibris eochar-guirm
sé srota, nárb inann blad,
eisti, Sinann in sechtmad.*

*Nóí cuill Chrimaill, ind fír glic,
dochuiret tall fon tiprait;
atát le doilbi smachta
fo cheó doirchi dráidechta.*

*In úair is abaig in cnúas
tuitit ‘sin tiprait anúas:
thís immarlethat ar lár,
co nose that na bratán.*

*Do súg na cnó, ní dáil diss,
do gníat na bolca immaiss:
tecait anal cach úaire
darn a srothaib srib-uaine.”*

(Connla’s well, loud was its sound,
was beneath the blue-skirted ocean:
six streams, unequal in fame,
rise from it, the seventh was Sinann.

The nine **hazels** of Crimall the sage
drop their fruits yonder under the well:
they stand by the power of magic
spells
under a darksome mist of wizardry.

Together grow, in unwonted fashion
their leaves and their flowers:-
a wonder is this, though a noble
quality,
and a wonder their ripening all in a
moment.

When the cluster of nuts is ripe
they fall down into the well:
they scatter below on the bottom,
and the salmon eat them.

From the juice of the nuts (no paltry
matter)
they form the mystic bubbles:
thence come momentarily the bubbles
down the green flowing stream.)¹⁹

¹⁹ Gwynn 1913, p 292-295

5. Daur ‘Eik’.

Gebruik in het dagelijks leven

Van oorsprong komen er twee soorten eik voor in Ierland: de *Quercus robur*, die vooral voorkomt in wouden en op rotsige plaatsen en de *Quercus petraea* die vooral in wouden en bergvalleien voorkomt.

De eikenboom was vanouds een belangrijke boom bij de Kelten. Eikenhout werd ook gebruikt voor de *dairimbe*, een eikenhouten hek rond de akkers.²⁰ De eikels waren varkensvoer. Eikenhout werd ook met regelmaat gebruikt voor de constructie van kerken. Ook werd de bast van deze boom gebruikt voor het leerlooien. Wellicht werd de schors ook gebruikt voor het geel verven van kleding.²¹

De *Bretha Comaithchesa* deelt de eik bij de *airige fedo* (‘edelen van het woud’) vanwege *a mes 7 a saíre* ‘zijn eikels en zijn waardigheid’. Zijn waardigheid verleend de boom aan zijn grootte en de goede kwaliteit van zijn hout.²² In de *Encyclopedia of Indo-European Culture* staat dat de eik belangrijk was in veel culturen vanwege de eikels die dienden als voedsel voor mens en dier. Ook vermeld deze encyclopedie dat de Keltische druïden geloofden dat het consumeren van eikels voor helderziendheid zorgde.²³

Gebruik in de literatuur

Hoewel de eik in de Motif-Index van Cross in de lijst van magische bomen staat, zijn er zeer weinig verwijzingen naar het magische gebruik van deze boom in te literatuur te vinden. De enige verwijzing staat in het al eerder besproken gedicht over de *Bile* van Ierland:

“*Dair Mugna, ba sét sogor :
Nói cét míach a mór-thorod:
Dorochair i nDairbre dess,
Dar mag nAilbe na n-úar-thress.*”

(The **oak** of Mugna, it was a hallowed treasure

²⁰ Kelly 1998, p 372.

²¹ Kelly, 1998, p. 383.

²² Kelly 1976, p. 109.

²³ Mallory, Adams 1997, p. 408.

Nine hundred bushels was its bountiful yield:
It fell in Dairbre southward,
Across Mag Ailbe of the cruel combats.)²⁴

6. Fern ‘els’ (*Alnus glutinosa*).

Gebruik in het dagelijks leven

De els is een waterminnende boom, en komt dan ook in Ierland veel voor aan rivieren, aan de rand van meren en in vochtige wouden. De boom kan ongeveer 20 meter hoog worden, en heeft heldergroene kleine blaadjes. De *Bretha Comaithchesa* schaart de els onder de *aithig fedo* (‘burgers van het woud’).

Er zijn verwijzingen naar het gebruik van elzehout voor schilden, masten van schepen en tentstokken.²⁵

Gebruik in de literatuur

De els komt terug in *Betha Colmáin maic Lúacháin*, het leven van Colmán zoon van Lúachán, een Ierse heilige. Het gedeelte betreft een beschrijving van een beroving. De Ierse koning Cinaed, zoon van Óengus wordt verliefd op de echtgenote van de koning van Tara, en hij heeft een ontmoeting met haar bij *Goirtin* van *Tír Bandála* in *Fid Dorcha*, en zijn nar vergezelt hem. Cinaed geeft zijn paard in bescherming bij Colman, terwijl de nar dat niet doet.

“*Tangatar iarum na merlig 7 rucsat each an drúad 7 andar léoa b ataman ferna each Cinaeth[a].*”

(Then came thieves and took the horse of the jester, while Cinaed’s horse seemed to them the trunk of an **alder**.)²⁶

In *Aislinge Meic Conglinne*, ‘het Visioen van Mac Conglinne’, wordt de els en de rode eik gebruikt bij de genezing van de honger van Mac Conglinne. Mac Conglinne

²⁴ Gwynn 1900, p. 148,149.

²⁵ Zie DIL onder *fern*.

²⁶ Meyer 1943, p. 86,87.

moet een bepaald ritueel uitvoeren waarbij verschillende bomen aan te pas komen, maar onder andere de els:

“ ‘cade side?’ ol Mac Conglinne. ‘ni annsa em,’ or in Fátthliaig. ‘Dia téis do tig innocht, eirg don tiprait d’innmad do lám, co-melfi dorni fri détur, oculus dochasail cach finda fiar foltnide iarna choir dot’ fhult. Iarsin notgor fri tenid trichemruaid do daroich deirg dírig no do ochts[h]lisnig úindsend fhásus I fhail airshlebi dú I caccut mingelbuind, hi tellach thirmaide irard airísel, coratgori a griss, narotlosci a lassar, narobena a dé. Scarthar gemen findag fírgámma fó fria tenid anairtuaid, oculus do s[h]liss fri colba findgel **ferna** saindrud.”

(‘What is that?’ asked MacConglinne. ‘not hard to tell,’ answered the Great Doctor. ‘If thou goest home tonight, go to the well to wash thy hands, rub thy teeth with thy fists, and comb every straight rib of thy hair in order. Warm thyself afterwards before a glowing red fire of straight red oak, or of octagonal ash that grows near a hill-side where little sparrows leave their droppings; on a dry hearth, very high, very low, that its embers may warm thee, that its blaze may not burn thee, that its smoke may not touch thee. Let a hairy calf-skin be placed under thee to the north-east before the fire, thy side resting exactly against a rail of **alder**.’)²⁷

7. Ibar ‘taxusboom’ (*Taxus baccata*).

Gebruik in het dagelijks leven

De taxusboom kwam voor in wouden, op eilanden in meren, op kliffen en rotsige plaatsen in het westen en noorden van Ierland. Tegenwoordig is de taxus wat zeldzamer. De boom heeft naaldachtige groene blaadjes en giftige rode bessen. In *Bretha Comaithchesa*, wordt de ibar genoemd in de categorie *airig fedo* (‘edelen van het woud’).²⁸

In het dagelijks leven werd het taxushout gebruikt voor allerlei huishoudelijke voorwerpen, zoals kommen en schalen. De *Uraicecht Becc*, een tekst over status, noemt ook de expertise in het bewerken van taxushout (*saí ibrórachta*) als een speciaal ambacht.²⁹

²⁷ Meyer 1892, p. 94-97.

²⁸ Kelly 1976, p 110.

²⁹ Fergus Kelly *Early Irish Farming*

Gebruik in de literatuur

In de Oud Ierse Literatuur komen we de taxus meerdere malen tegen, onder verschillende omstandigheden.

In *Fled Bricrend* heeft het huis van Ailill en Medb heeft ornamenten van rood taxushout:

*“Tiagait Ulaid iarom isisn dún ocus dolleicther arrigtech dóib amal dorimther, i secht cúarda and ocus secht n-imdada o thein co fraig. Airinich créduma ocus aurscartud **dergibair**.”*

(Thereupon the Ultonians come into the fort an the palace is left to them as recounted, viz., seven “circles” and seven compartments from fire to partition, with bronze frontings and carvings of **red yew**.)³⁰

Taxushout werd ook gebruikt voor speerschachten. De *Gáe Assail* is de magische speer van Lug Lamfhóta. Deze speer is altijd dodelijk als degene die hem werpt het woord ‘ibar’ schreeuwt als hij hem werpt.³¹

In de *Rennes Dindshenchas* staat het gedicht *Éo Rossa*, waarin de taxus ook genoemd wordt:

*“Éo Rossa, **ibur adlaic**,
Co n-ilur a mór-admait,
In crand cen chúasach, cen chair,
Eó úasal, cía dorochair?”*

(The Bole of Ross, **a comely yew**,
With abundance of broad timber,
The tree without hollow or flaw,
The stately bole, how did it fall?)³²

In de al eerder geciteerde *dindshenchas* van Aillin komt de taxus ook voor als de boom die uit het graf van het schoothondje groeide. *Ibar Baile*, ‘Baile’s taxusboom’.

³⁰ George Henderson 1899, p. 68,69.

³¹ McKillop 2000, onder yew.

³² Gwynn 1900, p. 148,149.

De *dindshenchas* van Aillin verwijst naar *Scél Baili Binnbérlaig*, en dit verhaal is uitgebreider.

In *Scél Baili Binnbérlaig* sterven de twee geliefden Aillinn en Baile, zonder dat zij elkaar ooit echt hebben kunnen liefhebben. Maar ondanks hun dood leven ze beiden voort:

“7 lossaig eo trian lige combo reil [delb] 7 fuait[h] capaid Baili for a ind. Unde dixit Traigh m-Baili.

(And a **yew** grew up throug his grave, and on its top the form and shape of Bale’s head was visible. Hence is called Tráig Baili.)³³

Na hun sterven groeit er een appelboom over Aillins graf en een taxusboom over het graf van Baile, haar geliefde. Aan het eind van zeven jaar wordt de taxusboom van Baile omgehakt, en het hout wordt gebruikt voor een boek waarin de geschiedenis van Ulster wordt opgetekend. Ditzelfde gebeurt met Aillins appelboom, en in het boek dat van haar boom wordt gemaakt wordt de geschiedenis van Leinster opgeschreven. Dan geeft Cormac, de zoon van Art een feest als het Halloween is, ofwel *Samhain*.

Dichters en mannen kwamen van heinde en verre naar het feest toe, en de dichters namen hun boeken met zich mee. Toen Cormacs oog op de boeken viel, beval hij dat ze naar voren gebracht moesten worden, en hij nam ze beide in zijn handen. Dan springen de twee stukken hout van Aillin en Baile’s bomen naar elkaar toe en ze groeien aan elkaar vast, en niemand kon hen meer scheiden.

Wellicht komt het motief van bomen die door graven van geliefden groeien de lezer bekend voor, dit komt ook voor in het bekende verhaal van Tristan en Isolde. James Carney weidt er in zijn boek *Studies in Irish literature and History* ook een heel hoofdstuk aan.³⁴ Hij vergelijkt de bomen van Baile en Aillin met de wijnstok en de roos die door het graf van Tristan en Isolde groeien.

In het verhaal van Conall Corc, bewerkt en vertaald door Vernam Hull, komt ook een bijzondere taxusboom voor. Conall is een man die verschillende avonturen beleeft, maar uiteindelijk wordt ij koning van Munster, en dit dankzij het feit dat hij als eerste een vuur aansteekt onder een taxusboom. Aed, een ander personage uit het verhaal,

³³ Meyer 1896, p 222, 225.

³⁴ Carney 1955, p 189-242.

ziet de taxusboom als eerste en vraagt naar de betekenis van deze boom bij zijn druïde.

“‘*At-chonnarc-sa ingnad, ’olse, ’indiu isna drummaib se a-tuáid. At-chonnarc doss n-ibair for carraic con-acca daurtach bec ara belaib 7 lecc cloiche ara belaib side. Timthirecht ángel ond licc súas 7 anúas.*’
‘*Fír, ’or in drúí ind Aeda, ’bid ed domsod rig Muman in-sin co bráth 7 intí úad rige Muman.*’³⁵

(‘I saw a wonder today,’ said he, ‘on these ridges in the north. I beheld a yew-bush on a stone, and I perceived a small oratory in front of it and a flagstone before it. Angels were in attendance going up and down from the flagstone’
‘Verily,’ said the druid of Aed, ‘that will be the residence of the king of Munster forever, and he who shall kindle a fire under that yew, from him shall descend the kingship of Munster.’)³⁶

8. Scé ‘meidoorn, haagdoorn’ (*Crataegus monogyna*).

Gebruik in het dagelijks leven

De meidoorn is een kleine struik met scherpe doornen en witte of roze bloesems. De boom draagt kleine bessen. De meidoorn is geen grote boom, eerder een struik. Waarschijnlijk dankt de boom zijn plaats in de *aithig fedo* (‘burgers van het woud’) aan het feit dat de kleine bessen werden gegeten in tijden van schaarste. Ook werd het hout waarschijnlijk gebruikt voor hekwerken.³⁷

Gebruik in de literatuur

De meidoorn heeft vaak een negatieve betekenis in de Ierse Mythologie. De *Uraicecht na Ríar* bevat instructies voor het uitspreken van een *glám dícénn*, een satire. De meidoorn is een belangrijk onderdeel van de *glám dícénn*

“*fo scat sciath cen deilgi fuirre 7 barr dluth trom uirre, i tri naeibh da-nither i cuairt reatha easga A; 7 ni taibhsin corubh samhlaid sin da-gne-siu A: .i. cantain in*

³⁵ Hull 1941, p 942.

³⁶ Hull 1941, p 949.

³⁷ Kelly 1976, p 114.

aircetail co nguin a deilbi A. ig cantain na tuaiti A; .i. dealbh da-nither da criaidh 7 go ndentar a guin ag cantain na glami digeind.”

(Under the shade of a **whitethorn**, without any thorns on it, and a dense haevy top on it. In three nines (?) it is done, in the course of the circuit of the moon. And it is not manifestation until you do it thus A. Chanting the composition, together with piercing his likeness A. While chanting the charm A. a likeness which is made of clay, and it is pierced with **thorns** while the glám dícénn is chanted.)³⁸

9. Trom ‘Vlier’(*Sambucus nigra*).

Gebruik in het dagelijks leven

De vlier komt voor in heggen en wouden, wordt vaak rond huizen gevonden. Deze boom bloeit met prachtige witte bloesems en heeft rode of zwarte bessen. De bessen van deze boom werden en worden nog steeds veel gebruikt voor velerlei doeleinden. De bessen kunnen beter niet rauw gegeten worden, aangezien ze licht giftig zijn. De vlier kan 10 meter hoog worden.

In de *Bretha Comaithchesa* behoort de vlier tot de *aithig fedo* (‘burgers van het woud’).³⁹

Het medicinale gebruik van het schors van de vlier kwam ook in Ierland voor, een voorbeeld hiervan is te vinden in *Rosa Anlica sev Rosa medicinae Johannis Anglici*, een vroeg Modern Ierse vertaling van een Middeleeuws medisch tekstboek van John van Gaddesden. In de 23^e paragraaf vinden we een gedeelte over het genezen van een man.

*“ Item is maith do screthrach do denum le coirt inmedhonach an **truim**, 7 ní du dó acht becan bidh do caithim, 7 a beith na biadh sodilegha.”*

(Item it is good to make him vomit with the middle bark of **elder**, and he should eat but little food, and that easily digested.)⁴⁰

³⁸ Breatnach 1987, p. 114, 115. De Ierse tekst van dit citaat iets ingekort weergegeven, omdat het anders erg onoverzichtelijk zou zijn.

³⁹ Kelly 1976, p 121.

⁴⁰ Wulf 1929, p 216, 217.

Gebruik in de literatuur

In het eerste deel van *Echtra Finn* komen de Fianna in het huis van een reus. De reus heeft een vuur van vlierhout gemaakt waardoor de mannen bijna stikken:

“ *Sudhit a triur iarom forsan colbhae 7 deghni ind t-aithech a n-osaic. Athoidh thenidh de chonnadh **truim** douibh 7 is bec naro mu-chaitt o dhetaigh-sidhe eat.* ”

(The three men then sat on the outer edge of the bed and the giant washed their feet. He lit a fire with **elderwood** for them and they almost suffocated from that smoke.)⁴¹

In de Triaden van Ierland, uitgegeven en bewerkt door Kuno Meyer, vinden we een andere negatieve verwijzing naar de vlierbes:

“ 129. *Trí comartha látraight mallachtan: **Tromm**, tradna, nenaid.* ”
(129. three tokens of a cursed site: **Elder**, a corncrake, nettles.)⁴²

In de wettekst *Cáin Adamnáin*, bewerkt en vertaald door Kuno Meyer staat het volgende:

“ 23. *Doratsat na rathai sin teora gaire mallacht for cech ferscal nomuirbfeth mnái a deis na clí ná lu na tengaid, comad he a comarbpa **trom** 7 nenaid 7 traghnae. ...* ”

(23. Those guarantors gave three shouts of malediction on every male who would kill a woman with his right hand or left, by a kick, or by his tongue, so that his heirs are **elder** and nettle and the corncrake. ..)⁴³

Het land van de man werd dus onvruchtbaar, aangezien zijn erfgenamen vlier, netels en de kwartelkoning (een vogel) zouden zijn.

⁴¹ Marieke van Kranenburg, *Echtra Finn, a translation of 'Finn's Journey'*, p. 18.

⁴² Meyer 1906, p 18,19.

⁴³ Meyer 1905, p 12,13.

10. Uinnius ‘es’ (*Fraxinus excelsior*).

Gebruik in het dagelijks leven

De es komt overal in Ierland voor in heggen, wouden en op rotsige plaatsen. Deze boom kan 15 tot 25 meter hoog worden, en heeft oneven geveerd blad. In de Keltische landen had men ontzag voor deze boom, in Ierland in het bijzonder. In de *Bretha Comaithschesa* wordt deze boom ingedeeld onder de *airig fedo* (‘edelen van het woud’) vanwege *folach rigliasta 7 leth arad airm* ‘de ondersteuning van een koninklijk bovenbeen en het halve materiaal van een wapen’. De troon van de koning was waarschijnlijk gemaakt van essenhout, en het tweede gedeelte verwijst naar het gebruik van essenhout voor de schachten van speren.⁴⁴

Aan de es werden ook genezende eigenschappen toegekend. Er bestond in de Engelse en Ierse folklore een bijzonder gebruik om kleine kinderen te genezen van ziekten:

“When a child is taken ill, it is brought before sunrise by a “wise woman” to a place where a young ash sapling grows. The child is undressed, the sapling is split towards its centre, the severed portions being held far enough asunder to allow the infant to be passed through by the “wise woman”, while certain mysterious words are pronounced. The cut in the sapling is then carefully bound together, and plastered over with mud or clay. If the tree lives, the child will certainly recover, but if it dies, the disease from which the child suffers will prove incurable.”⁴⁵

Gebruik in de literatuur.

Ook de es was één van de vijf *Bile*, dit vinden we terug in de *dindshenchas* van Éo Rossa etc.

In *Éo Rossa, Éo Mugna*:

“*Cía dorochair Cróeb Dathi?*

Mór n-amsach come roscathi:

Unnius, crand na slúag solom,

Rop é in barr cen búan-torod.

⁴⁴ Kelly 1976, p. 110, 111.

⁴⁵ Wood-Martin 1902, vol 2, p 235.

*Unnius i Tortain, tuirmid,
Unnius uisnig il-buidnig;
Tuitset na cróeba, nár chlé,
I ré mac Aeda Sláne.”*

(How fell he Bough of Dathi?
It spent the strength of many a gentle hireling:
An **ash**, the tree of the nimble hosts,
Its top bore no lasting yield.

The **Ash** in Tortu- take count thereof!
The **ash** of populous Usnech.
Their boughs fell—it was not amiss-
In the time of the sons of Aed Slane.)⁴⁶

⁴⁶ Gwynn 1913, p. 148,149.

Analyse

In de literatuur komen we appelboom in de *dindshenchas* van Aillin en in *Scél Baili Binnbérlaig*. In beide verhalen groeit er een appelboom door het graf van Ailinn. Dit verhaalmotief komt vaker voor in mythen en legenden, bijvoorbeeld in Tristan en Isolde. Vanuit het graf van twee gestorven geliefden groeien bomen waarvan de takken zich met elkaar vervlechten boven de graven. In het geval van Aillin en Baile komen niet de takken bij elkaar, maar de boeken die van het hout van de bomen gemaakt zijn.

De kern van dit motief is dat de ziel van de gestorvene voortleeft in het hout van de boom.⁴⁷

Negatief magisch gebruik van deze boomsoort is nergens te vinden. Als dit vergeleken wordt met de natuurlijke eigenschappen van de appelboom lijkt dit ook logisch te zijn want de vruchten van de boom zijn zoet en sappig, het hout is sterk. De berk representeert de letter **b** in het Ogham alfabet, en komt voor in een korte uitleg over het alfabet. Uit dit korte stukje tekst blijkt dat men aan de berk beschermende krachten toekende.

Verder zijn er niet veel verwijzingen over berkenhout te vinden. Berkenhout heeft geen uitgesproken negatieve magische uitwerking, maar juist een beschermende. De lijsterbes werd gebruikt voor allerlei doeleinden in het dagelijks leven. Het hout is buigzaam en soepel en werd gebruikt voor het vervaardigen van manden en vaten. In de literatuur heeft de lijsterbes verschillende uitwerkingen.

Het hout wordt in de verhalen gebruikt als toverstok. Ook vinden we in een beschrijving van Keating de lijsterbes terug in een druïderitueel.

Deze houtsoort staat ten eerste in verbinding met de druïden en daarmee met het heidendom, en ten tweede heeft dit hout een magische *negatieve* uitwerking.

De hazelnoot is één van de drie *bile*, ‘heilige bomen’ van Ierland. Hazelnooten waren een belangrijk onderdeel van het dagelijkse dieet van de Ieren, en ook het hout werd veel gebruikt.

In de literatuur vinden we de hazelnoot eveneens onder positieve omstandigheden terug. De boom wordt verbonden met wijsheid en poëzie, goddelijke inspiratie.

De eik was erg belangrijk voor de voorchristelijke religie. Deze grote boom met zijn stevige stam en machtige takken was de belichaming van kracht en leven. Het hout

⁴⁷ MacCulloch 1911, p. 203.

zelf sterk en goed te bewerken, en werd ook veelvuldig gebruikt voor hekken en omheiningen en allerlei voorwerpen binnenshuis. Deze boom heeft vooral *positieve* eigenschappen.

Het gedicht *Éo Mugna* uit de *Dindshenchas* noemt de eik als een prachtige en sterke boom beschreven. Er zijn niet veel verwijzingen te vinden over het gebruik van de eik in magische zin. Concluderend kunnen we zeggen dat de eik in verband gebracht werd met kracht en waardigheid.

In de literatuur vond ik twee verwijzingen naar de els. In de eerste verwijzing beschermt een nar het paard van koning Cinaed met magie, waardoor het paard door dieven als een stronk elzehout wordt waargenomen. Dit is te vinden in *Betha Colmáin mac Lúacháin*.

De els wordt net als de lijsterbes gebruikt in rituelen, zoals we zien in het verhaal van *Aislinge Meic Conglinne*, ‘het Visioen van Mac Conglinne. Daarin maakt de els deel uit van een ingewikkeld en uitgebreid ritueel dat Mac Conglinne moet uitvoeren om zijn gezondheid te herstellen.

De taxusboom werd veel gebruikt in het dagelijks leven, het bewerken van taxushout wordt zelf genoemd als een speciaal ambacht. De taxusboom is echter ook een giftige boom.

In de literatuur komt de taxus op verschillende manieren voor. Het paleis van Aillil en Medb is versierd met rood taxushout in *Fled Bricrend*. *Gae Assal* is een magische speer die altijd zijn slachtoffer doodt, wanneer de man die hem werpt het woord ‘*Ibar*’ schreeuwt tijdens de worp. In *Scél Baili Binnbérlaig* en in de *dindshenchas* van Ailin is de boom de behuizing voor de ziel van de gestorven geliefde. In de eerste twee gevallen is de uitwerking van de taxus niet direct positief, in het geval van de speer zelfs erg negatief. In het verhaal van Ailinn en Baile is de boom echter wel een positief verschijnsel.

De scé, de meidoorn, heeft een negatieve verwijzing. De boom is een belangrijk onderdeel voor de *glám díccenn*, een satire, en heeft daardoor een zeer negatieve betekenis en lading. Het slachtoffer wordt ook lichamelijk letsel toegebracht op een indirecte manier: de dichter steekt dorens van de meidoorn in een poppetje wat het slachtoffer voorstelt. De mand die het slachtoffer is van een *glám díccenn* kan zelfs sterven.

De vlierbes heeft een uitermate negatieve lading, de boom is het kenmerk van een vervloekte plaats volgens de Triaden van Ierland, ook is er een wettekst waarin staat

dat wanneer een man een vrouw doodt, zijn erfgenamen vlier, netels en de kwartelkoning(vogel) zullen zijn. Kortom: zijn land is vervloekt als hij dat doet.

In de literatuur vinden we de vlier terug in de Finn-saga, wanneer Finn en zijn mannen bijna stikken door de rook van vlierbessenhout.

De laatste boom, de Uinnius, heeft beschermende en positieve eigenschappen, is ook één van de vijf *bile*.

Conclusie

Deze inventarisatie levert ons twee categorieën van bomen op, bomen met magische *positieve* eigenschappen en bomen met magische *negatieve* eigenschappen.

De bomen met de positieve eigenschappen zijn de appel, berk, hazelnoot, eik, es, en taxus.

Negatieve magische eigenschappen bezitten de lijsterbes, els, vlierbes, meidoorn en de taxus bezit zowel negatieve als positieve eigenschappen.

Waarom juist deze bomen ofwel positieve ofwel negatieve magische eigenschappen bezitten is niet duidelijk. In het geval van de appel zijn de positieve eigenschappen wel te wijden aan de natuurlijke eigenschappen van de boom, maar bij veel andere bomen is dit verband niet zo makkelijk te leggen.

Opvallend is dat enkele van deze bomen van de laatste categorie *bile* zijn.

Bile is het Ierse woord voor ‘heilige boom’, en *bile* kwamen bij elke nederzetting en plaats voor. Deze bomen waren een belangrijk punt van samenkomst. Vergaderingen en inauguraties van koningen werden vaak onder de *bile* van een plaats gehouden. Het was een taboe een boom om te kappen, of hem ook maar te beschadigen.⁴⁸

De bomen waren verbonden met het koningschap, en een boom van een andere stam omhakken betekende oorlog.

Het is heel interessant dat bij de *Iroquee*-indianen in Noord-Amerika eenzelfde soort symboliek voorkomt. In het artikel *Certain Iroquois Tree Myths and Symbols* vertelt Arthur Parker dat men in de Indiaanse mythologie spreekt over een ‘vredesboom’, en ook in de toespraken van stamhoofden tegenover de Franse en Engelse kolonisten wordt de ‘boom van vrede’ genoemd. In de koloniale documenten van Cadwallader Colden wordt het antwoord van een Mohawk stamhoofd tegenover Lord Effinham in juli 1684 beschreven:

*“We now plant a tree whose tops will reach the sun, and its branches spread far abroad, so that it shall be seen afar off: and we shall shelter ourselves under it, and live in Peace, without molestation.”*⁴⁹

Verder kwam het toekennen van goddelijke krachten aan bomen overal voor in het Indo-Europese cultuurgebied. Het geloof dat de geest van een gestorvene voortleefde in een boom, zoals in *Baile Binnbérlach*, komt ook bij de Kelten op het vasteland terug, maar eveneens in veel ander culturen.

⁴⁸ Ross, 1967, p 34, 35.

⁴⁹ Parker, 1912, p. 608.

Een éénduidige conclusie is moeilijk te trekken. In de Ierse literatuur zijn veel verwijzingen naar veel verschillende soorten bomen te vinden. Het toekennen van magische krachten aan bomen is logisch gezien het feit dat de voorchristelijke godsdienst van de volken die in Ierland leefden geesten toekenden aan natuurverschijnselen. Uit de analyse van de verwijzingen naar bomen blijkt dat veel bomen een positief magische uitwerking hebben, en dat enkele een negatieve uitwerking hebben.

Het is niet goed te duiden waarom sommige bomen een negatieve lading hebben en sommige een positieve. In enkele gevallen is het duidelijk vanwege de natuurlijke eigenschappen, zoals bij de appel, of de meidoorn, die vanwege zijn scherpe naalden al snel als gevaarlijk beschouwd kan worden.

Het is echter uniek voor de Keltische literatuur en cultuur dat bomen een magische uitwerking hebben of magische eigenschappen hebben, en te maken hebben met het koningschap, zoals de *bile*.

Bibliografie

- Breatnach, Liam, *Uraicecht na Ríar*, (Dublin, 1987)
- Calder, George, *Auraicept na n-Éces, the Scholars Primer* (Edinburgh, 1917)
- Comyn, D, en P.S. Dineen, *Keatings History of Ireland (Foras feasa ar Éirinn)* 4 vols. (Londen, 1902-14)
- Cross, Tom Peete, *Motif-Index of Early Irish Literature*, (Bloomington, 1952)
- Green, Miranda J., *Dictionary of Celtic Myth and Legend*, (London, 1992)
- Gwynn, Edward, 'The Metrical Dindshenchas' dl. 3, *Todd lecture series* 10 vols. (Dublin, 1913)
- Henderson, George, *Fled Bricend (the feast of Bricriu)*, (London, 1899)
- Hull, Vernam, 'The Exile of Conall Corc', *Publications of the Modern Language Association* vol. 56 nr. 4 (1941)
- Joyce, Patric Weston, *A Social History of Ancient Ireland*, (London, 1903)
- Kelly, Fergus, *Early Irish Farming: a study based mainly on the law-texts of the 7th and 8th centuries AD*, (Dublin, 1998)
- Kelly, Fergus, 'the Old Irish Tree-List', *Celtica* vol. 11, (Dublin, 1976)
- MacCulloch, J.A. *The Religion of the Ancient Celts*, (London, 1911)
- Mallory, J.P., D.Q. Adams, *Encyclopedia of Indo-European Culture* (Londen, 1997)
- McKillop, James, *A Dictionary of Celtic Mythology* (Oxford, 2000)
- Meid, Wolfgan, *Die Romanze von Froech und Findabair* (Innsbruck, 1970)
- Meyer, Kuno, *Aislinge Meic Conglinne* (Londen, 1892)
- Meyer, Kuno, 'The Triads of Ireland', *Todd Lecture Series* vol. 13 (Dublin, 1906)
- Meyer, Kuno, *Cáin Adamnáin, an Old-Irish Treatise on the Law of Adamnan*, (Oxford, 1905)
- Meyer, Kuno, 'Betha Comáin maic Lúacháin', *Todd Lecture Series* 17 (Dublin, 1943)
- O'Donovan, John, Whitley Stokes, *Sanas Chormaic, Cormac's Glossary*, (Calcutta, 1868)
- Parker, Arthur C., 'Certain Iroquois Tree Myths and Symbols', *Amercian Athropologist* (Lancaster, 1912)

Ross, Anne, *Pagan Celtic Britain*, (London 1967)

Stokes, Whitley, 'The Rennes Dindshenchas', *Revue Celtique* 15 (Parijs, 1894)

Wood-Martin, W.G., *Traces of the elder Faiths of Ireland* (London, 1902)

Wulf, Winifred, *Rosa Anglica seu Rosa medicinae: an early modern Irish translation of the mediaeval medical text-book of John of Gaddesden*, (London, 1929)